

ANNA KUBIAK
ILONA PRZYBYŁOWSKA
Instytut Socjologii UŁ

METODOLOGIA PRAGMATYCZNA JANA LUTYŃSKIEGO – PROPOZYCJE KLASYFIKACJI PYTAŃ KWESTIONARIUSZOWYCH

W spuściźnie po profesorze Janie Lutyńskim znajduje się tekst zawierający propozycję klasyfikacji pytań kwestionariuszowych jako narzędzi badawczych. Tekst ten nie był dotąd nigdzie publikowany, ale Profesor przedstawiał go w trakcie zajęć dydaktycznych i dyskusji seminaryjnych, dlatego uznaliśmy za celowe przedstawienie go szerszej publiczności jako przykład pragmatycznego podejścia z Jego strony do uprawiania metodologii.

W metodologii funkcjonuje podział na metodologię pragmatyczną, a więc o czynnościach badawczych i apragmatyczną, czyli o wytworach tych czynności [Ajdukiewicz 1965]. Refleksję metodologiczną Jana Lutyńskiego daje się zaliczyć do nurtu metodologii pragmatycznej. Dodatkowo stawiał On sobie za cel rozwijanie samoświadomości metodologicznej badaczy empiryków oraz dostarczenie im wskazówek jak doskonalić warsztat badawczy. A więc metodologię uprawianą przez J. Lutyńskiego można by określić jako pragmatyczną zarówno ze względu na zainteresowanie dla czynności badawczych, jak i na jej praktyczne cele.

Przykładem takiej praktycznej metodologii jest zaproponowana przez Lutyńskiego klasyfikacja pytań kwestionariuszowych. W podręcznikach badań surveyowych spotykamy wiele różnych podziałów tych pytań. Rozpatruje się oddzielnie pytania otwarte i zamknięte, klasyfikuje się pytania zamknięte ze względu na sposób prezentacji alternatyw, żądanie wyboru oraz żądanie roszczenie zupełności [Koniarek 1972]; wyróżnia się pytania kafeteryjne, pytania skale i pytania z szeregowaniem alternatyw [Sztabiński 1975] z wyborem jednokrotnym lub wielokrotnym, pytania dychotomiczne, prekategoryzowane; próbuje się wreszcie przedstawić typologie pytań otwartych [Lutyński 1972]. Wskazuje się także na różnice pomiędzy pytaniami określanymi jako

pytania wprost a pytaniami pośrednimi [Boczkowski 1972], do których zalicza się pytania projekcyjne, hipotetyczne, pytania typu egzaminacyjnego. Ważną funkcję pełni wreszcie podział na pytania o opinie i o fakty [Lutyński 1972]. Wprowadza się również określenia: pytanie filtrujące, metryczkowe, kontrolne.

Wszystkie te podziały i rozróżnienia są niewątpliwie użyteczne zarówno dla badaczy jak i dla ankierów, ale mają przede wszystkim znaczenie formalno-techniczne.

Propozycja klasyfikacji pytań J. Lutyńskiego tylko w pewnym zakresie nawiązuje do tych podziałów. Przede wszystkim stara się uwzględnić merytoryczne potrzeby badaczy, uświadomić im, że punktem wyjścia dla sformułowania pytania kwestionariuszowego powinno być dokładne określenie poszukiwanej informacji, gdyż tylko wówczas wiadomo czego się szuka i można uniknąć arbitralności i dowolności przy układaniu pytań. Klasyfikacja J. Lutyńskiego stanowi dobrą podstawę dla oceny i selekcji pytań, gdyż dostarcza innych jeszcze kryteriów niż tylko formalno-techniczne. Wymaga od badacza refleksji nad procesem formowania informacji poszukiwanej. Odwołuje się ona do wcześniejszych koncepcji teoretycznych dotyczących pytania jako narzędzia badawczego [Lutyński 1979].

*

W metodologicznej refleksji Jana Lutyńskiego nad wywiadem kwestionariuszowym zwraca uwagę rozróżnienie pytania jako tekstu w kwestionariuszu i pytania jako narzędzia badawczego. Zdaniem J. Lutyńskiego pytanie jest narzędziem badawczym, gdy badacz potrafi jasno określić, jakie zjawisko chce przy pomocy tego pytania zbadać i wie, co go upoważnia do stwierdzenia, że przy pomocy danego pytania bada to właśnie zjawisko – innymi słowy badacz potrafi przynajmniej wyeksplikować założenia, na których opiera się przejście od zaklasyfikowanych odpowiedzi respondentów na to pytanie do sądów o badanym zjawisku. Założenia te powinny mieć empiryczne potwierdzenie [Lutyński 1979].

Analizując praktykę badawczą oraz komentarze metodologów J. Lutyński wyróżnił cztery koncepcje pytania kwestionariuszowego jako narzędzia badawczego: [Lutyński 1979] koncepcję testową, wskaźnikową, tradycyjną informacyjną oraz rozszerzoną informacyjną. Kryteria odróżnienia tych koncepcji były następujące:

1. czy pytanie jest żądaniem informacji o badanym zjawisku;
2. czy ta informacja musi być określona przed przystąpieniem do badania;

3. czy pytanie pełni rolę samodzielną, czy też jest elementem zestawu, baterii pytań;
4. jakie założenia przyjmuje się przy przechodzeniu od odpowiedzi respondenta na pytania w kwestionariuszu do sformułowania sądu o badanym zjawisku;
5. czy istnieje możliwość empirycznej weryfikacji tych założeń.

Koncepcja testowa ma swoje korzenie w psychologii. Charakterystyczne dla niej jest to, że pojedyncze pytanie nie pełni samodzielnej roli informacyjnej i jest traktowane jako item w teście. Dopiero cały zestaw, bateria pytań łącznie może nam przynieść informacje o badanym zjawisku, czyli jakiejś psychologicznej właściwości respondenta. Poszukiwana informacja znana jest przed przystąpieniem do formułowania tej baterii pytań. Wynik – zwykle w postaci liczbowej – opisuje nam wartość badanej cechy dla danego respondenta na podstawie jego odpowiedzi na całą baterię pytań. Przejście od odpowiedzi na tę baterię pytań do przypisania respondentowi wartości badanej cechy opiera się na założeniu, iż ta bateria pytań stanowi test rzetelny i trafny. Założenie to winno mieć empiryczne potwierdzenie. Psychologia wypracowała odpowiednie procedury, które pozwalają na drodze empirycznej określić trafność i rzetelność testu.

W tradycyjnej informacyjnej koncepcji pytania jako narzędzia badawczego pytanie jest w kwestionariuszu zawsze żądaniem semantycznej¹ informacji o badanym zjawisku. Informacja ta musi być sprecyzowana przed przystąpieniem do badania. Każde pytanie w kwestionariuszu pełni rolę samodzielną. Przy zastosowaniu tej koncepcji uzasadnienie przejścia od odpowiedzi na pytanie kwestionariusza do zdania przynoszącego poszukiwaną informację nie jest skomplikowane. Jak pisze Lutyński, „najczęściej obydwie te odpowiedzi, pomijając zmiany gramatyczne, są równoznaczne w tym sensie w jakim odpowiedź respondenta na pytanie o rok urodzenia: „Urodziłem się w roku 46” jest równoznaczna ze zdaniem „Respondent R urodził się w roku 46”. To ostatnie zdanie [...] powinno być oczywiście prawdziwe. Jest ono prawdziwe wtedy, gdy prawdziwa jest odpowiedź respondenta R. Aby warunek ten był spełniony respondent R musi być wiarygodnym informatorem” [Lutyński 1979]². W praktyce badawczej wiarygodność respondenta jako in-

¹ Chodzi tu o informację, która może być oceniona z punktu widzenia prawdy lub fałszu.

² W nawiązaniu do koncepcji J. Giedymina, J. Lutyński uznaje, że wiarygodnym jest informator, który: usłyszał dobrze zadane pytanie, zrozumiał je zgodnie z sensem nadanym mu przez badacza, że chce i jest w stanie ze względu na swoje aktualne nastawienie i intelektualne

formatora ocenia się nie w odniesieniu do poszczególnych pytań, ale w całym wywiadzie. Nie pozwala to na liczbowe oszacowanie wielkości błędu, jakim obciążone są poszczególne poszukiwane informacje.

Pytania budowane w oparciu o tę koncepcję dotyczą faktów z życia respondenta – zarówno o charakterze ekstraspekcyjnym jak i introspekcyjnym [Nowak 1985]. Muszą to być zjawiska, które respondenci sobie uświadamiają.

We wskaźnikowej koncepcji pytania jako narzędzia badawczego odpowiedź respondenta na pytanie w kwestionariuszu przynosi informację o wskaźniku, podczas gdy badanym zjawiskiem (a więc tym co badacza w istocie interesuje) jest indicatum. Na podstawie występowania wskaźnika wnioskuje się o występowaniu indicatum. Zazwyczaj dla określenia występowania jednego indicatum bierze się pod uwagę wiele wskaźników (baterie wskaźników). Przejście od odpowiedzi respondenta na pytanie w kwestionariuszu do sformułowania sądu o badanym zjawisku opiera się na założeniu, że wskaźniki zostały właściwie dobrane, tzn. że na podstawie wystąpienia wskaźników możemy wnioskować z możliwie największym i liczbowo określonym prawdopodobieństwem, że wystąpiło indicatum.

Indicatum powinno być zdefiniowane przed przystąpieniem do badania - w momencie dobierania wskaźników, a więc przy układaniu pytań powinno być jasne, do jakiego indicatum (badanego zjawiska, stanu rzeczy) te wskaźniki się odnoszą. W praktyce badawczej najczęściej stosuje się bardziej liberalną wersję tej koncepcji, niż wyżej zarysowana. Nie wymaga się, aby indicatum było ściśle określone przed przystąpieniem do układania kwestionariusza. Takie postępowanie przekreśla możliwość liczbowego ustalenia siły związku między wskaźnikiem a indicatum. Próbuje się wobec tego *ex post*, na podstawie analiz korelacyjnych zdefiniować indicatum. Takie postępowanie jest krytykowane przez J. Lutyńskiego, gdyż jego zdaniem niewielki rygorizm tej koncepcji powoduje, że właściwie wszystkie problemy i zjawiska można badać przy jej zastosowaniu, co może prowadzić do zbyt niepewnych rezultatów badań, szczególnie wówczas, gdy badaczom nie towarzyszy świadomość arbitralności takiego postępowania.

J. Lutyński odnosi się krytycznie również do koncepcji testowej i informacyjnej, ze względu na ograniczone możliwości ich stosowania. Koncepcja testowa ma zastosowanie głównie do pytań o cechy psychologiczne, a infor-

---

możliwości (pamięć, umiejętność rozumowania, w tym: uogólniania, syntezy, następnie werbalizacji itp.) dojść do przekonania zgodnego z rzeczywistością i chce je wypowiedzieć.

macyjna obejmuje tylko pytania dotyczące faktów, które respondent sobie uświadamia. Ta krytyka doprowadziła go do próby sformułowania własnej koncepcji pytania jako narzędzia badawczego, którą nazwał **rozszerzoną koncepcją informacyjną**. W tym przypadku pytanie nie musi żądać wprost informacji o badanym zjawisku, ale zjawisko to musi być określone przed przystąpieniem do badania.

W efekcie zastosowania tego podejścia badacz powinien otrzymać informację obciążoną błędem w stopniu tak minimalnym, że można go praktycznie pominąć. Pytanie jako narzędzie badawcze w tej koncepcji ma bardziej złożoną strukturę składającą się z trzech pytań:

1. pytania zawartego w tekście kwestionariusza,
2. pytania, jakie zadaje sobie koder – „*do której klasy należy reakcja respondenta na dane pytanie*” – przy czym klasy te wyróżnia się biorąc pod uwagę rodzaj odpowiedzi na pytanie trzecie:
3. jest to tzw. jednostkowe pytanie badacza. Odpowiedź na nie wskazuje, do jakiej klasy zjawisk należy badana jednostka, jaki stan rzeczy, wartość zmiennej, czy odmiana cechy występuje w jej przypadku. Tak więc rozstrzygnięcie tego pytania przynosi nam jednostkową poszukiwaną informację.

W koncepcji tej zakłada się, że tę jednostkową poszukiwaną informację - czyli badane zjawisko - badacz potrafi zdefiniować tak dokładnie, by wyróżnić jego różne warianty (różne stany rzeczy, wartości zmiennej, odmiany cechy) jeszcze przed przystąpieniem do zbierania materiałów. Przejście od zakodowanych odpowiedzi na pytanie w kwestionariuszu do odpowiedzi na jednostkowe pytanie badacza wymaga spełnienia szeregu założeń. Niektóre z nich mają charakter definicji, inne twierdzeń empirycznych. Twierdzenia te dotyczą:

- przebiegu procesu komunikowania (np. że pytanie przeczytano właściwemu respondentowi, że dokładnie zanotowano jego odpowiedź, że była to odpowiedź respondenta, a nie członka jego rodziny, że odpowiedź ta została poprawnie zaklasyfikowana przez kodera);
- procesów psychicznych respondenta np. że respondent zrozumiał pytanie zgodnie z intencją badacza, dokonał wszystkich zabiegów wymagających sformowania stanowiska (takich jak przypominanie sobie, wyobrażanie, uogólnianie, syntetyzowanie) i stanowisko to zgodnie z prawdą zwerbalizował;
- stosunku sytuacji problemowej wywołanej przez pytanie do sytuacji występujących poza wywiadem, w życiu respondenta – chodzi o to, czy re-

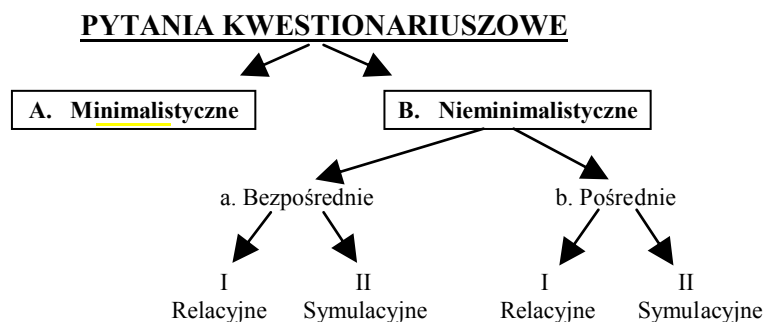
spondent odpowiadając na pytanie w kwestionariuszu przedstawia nam trwałą opinię reprezentatywną dla sytuacji spoza wywiadu;

– rzeczywistych prawidłowości czy związków występujących pomiędzy zjawiskami interesującymi badacza (np. empirycznie dowiedzione twierdzenie, że wysoki poziom wiedzy i duży księgozbiór z danej dziedziny współwystępują z deklaracją o zainteresowaniu daną dziedziną).

Te wszystkie twierdzenia i definicje łącznie składają się na model pytania jako narzędzia badawczego. J. Lutyński postuluje, aby badacze podejmowali próby budowy takich modeli dla każdego pytania. Jeśli badacz, pomimo starań, nie jest w stanie zbudować modelu pytania, to jest to sygnał, że pytanie nie jest dobrym narzędziem badawczym i należy z niego zrezygnować. Jeśli badacz zbuduje taki model, to musi następnie rozważyć czy wśród składających się nań twierdzeń nie ma takich, które są ewidentnie fałszywe. Jest to następny etap selekcji pytań w fazie konstrukcji kwestionariusza. Pytania, które przejdą tę selekcję, można uznać za poprawne. W bardziej rygorystycznej wersji koncepcji Lutyńskiego, aby dokonać prawidłowej selekcji pytań należy jeszcze dodatkowo zastosować badania weryfikacyjne (np. weryfikację dokumentalną, wywiad o wywiadzie, obserwację). Ponieważ w tej koncepcji badacz z góry przyjmuje, że zadając pytanie otrzyma prawdziwą poszukiwaną informację, analizy weryfikacyjne powinny być przeprowadzone przed ostatecznym zaakceptowaniem i zastosowaniem pytań.

*

Proponowana przez J. Lutyńskiego klasyfikacja pytań kwestionariuszowych ma charakter wielostopniowy (patrz rysunek).

Na najwyższym pięttrze tej klasyfikacji występuje podział na pytania minimalistyczne i nieminimalistyczne. W przypadku pytań nazwanych tu minimalistycznymi dla badacza interesujące jest tylko to, co się dzieje w trakcie wywiadu, tym co badamy są zjawiska, procesy, sformułowania pojawiające się w wywiadzie – rzeczywistość badana jest tożsama z rzeczywistością wywiadu. Informacja poszukiwana dotyczy tego, co respondent powiedział w sytuacji wywiadu – a więc jednostkowe pytanie badacza jest tożsame z pytaniem koodera. Jest to sytuacja skrajna, rzadko występująca w badaniach socjologicznych. Zwykle chcemy się dowiedzieć jaka jest rzeczywistość poza wywiadem.

Pytania nieminimalistyczne są typowe dla badań socjologicznych – odpowiedzi na pytania w wywiadzie kwestionariuszowym mają nam przynieść wiedzę o rzeczywistości spoza wywiadu, o tym jak to jest „w życiu” każdego respondenta. Pytania te dzieli J. Lutyński na dwie kategorie – pytania bezpośrednie i pośrednie.

W przypadku pytań pośrednich stosujemy wnioskowanie typu wskaźnikowego – poszukiwana informacja odnosi się do indicatum (zjawiska badanego), a odpowiedź na pytanie kwestionariuszowe jest wskaźnikiem dla tego indicatum. Poszukiwaną informację uzyskuje się pośrednio poprzez wskaźnik. W pytaniach bezpośrednich badacz nie odwołuje się do wnioskowania wskaźnikowego, zdobywa wprost informację o badanym zjawisku.

Każda z wcześniej wyróżnionych klas pytań (tzn. pytania bezpośrednie i pytania pośrednie) dzieli się na pytania symulacyjne i relacyjne.

Pytania relacyjne to takie, w których odpowiedź respondenta ma być relacją z wydarzeń, faktów, przeżyć z jego życia. Zakłada się tu, że respondent jest w stanie analizować własne życie, jak również chce prawdziwie zdać nam sprawę zarówno z faktów ekstraspekcyjnych, jak i introspekcyjnych. Muszą być tu spełnione założenia składające się na model respondenta jako wiarygodnego informatora, gdyż odpowiedzi na te pytania są analizowane w kategoriach prawdy lub fałszu.

W przypadku **pytań symulacyjnych** respondent niczego nie relacjonuje, nie jest informatorem, ale osobą reagującą na bodziec, jakim jest pytanie. Pytanie to ma symulować sytuację obecną w życiu respondenta. W odpowiedzi na pytanie symulacyjne powinny ujawniać się zachowania, opinie, przeżycia, jakie przejawia on lub wyraża regularnie w innych niż wywiad sytuacjach życiowych. Zatem reakcja respondenta w wywiadzie powinna być reprezentatywna dla jego codziennych reakcji.

Badacz musi mieć świadomość, że reakcje respondenta w wywiadzie mogą być reprezentatywne dla wszystkich reakcji w życiu dotyczących badanego problemu bądź tylko części z nich. Np. zdarza się, że w sytuacjach oficjalnych [Gostkowski 1961] ludzie regularnie reagują inaczej na ten sam bodziec niż w sytuacjach prywatnych. Jeśli respondent sytuację wywiadu potraktuje jako sytuację oficjalną, to jego odpowiedź na pytanie zadane w tym wywiadzie, a więc i otrzymana informacja będzie się odnosiła nie do wszystkich sytuacji z jego życia, lecz będzie reprezentatywna dla wszelkich sytuacji oficjalnych.

Podział na pytania symulacyjne i relacyjne częściowo jest zbieżny ze znanym i stosowanym podziałem na pytania o fakty i opinie, unika jednak pewnych niejasności i nieostrości tego ostatniego. Często bowiem mamy wątpliwości, jak definiowany jest termin „opinia”. Czasami opinię rozumie się tak szeroko, że obejmuje się tym terminem wszelkie przeżycia psychiczne. Można wówczas mieć wątpliwości, czy nie są to tzw. fakty introspekcyjne, dotyczące przeżyć psychicznych.

Podział na pytania o fakty i opinie jest również niewyczerpujący. Poza tym podziałem pozostają na przykład pytania o motywy działania ludzi w przeszłości (*Czym się P. kierował wybierając taki właśnie kierunek studiów?*) oraz pytania, które równocześnie dotyczą faktów i opinii (np. *Ilu ma P. przyjaciół?*).

W efekcie propozycja Lutyńskiego pozwala wyodrębnić pięć kategorii pytań:

1. pytania minimalistyczne,
2. pytania nieminimalistyczne bezpośrednie relacyjne,
3. pytania nieminimalistyczne bezpośrednie symulacyjne,
4. pytania nieminimalistyczne pośrednie relacyjne,
5. pytania nieminimalistyczne pośrednie symulacyjne.

Ad 1). Wyróżniając pytania minimalistyczne J. Lutyński, w naszym przekonaniu, miał na myśli badacza o bardzo wysokim poziomie świadomości metodologicznej. Badacz taki dostrzega niebezpieczeństwo artefaktualności niektórych pytań i wobec tego rezygnuje z ich nadinterpretacji. – J. Lutyński pragnie uczulić badacza, że w przypadkach niektórych respondentów przedmiot poszukiwanej informacji jest mało wykrystalizowany, nieznanym może wystąpić taka sytuacja, iż mamy prawo wyłącznie do interpretacji minimalistycznych, to znaczy możemy stwierdzić tylko, że respondent tak, a nie inaczej, odpowiedział na pytanie, bez odnoszenia tej odpowiedzi do sytuacji poza wywiadem i badaniem.

Ad 2). Do tej kategorii pytań należą pytania zarówno o fakty ekstraspekcyjne twarde, zewnętrzne, do których można dotrzeć na innej drodze niż zadawanie pytań w wywiadzie, jak i o fakty introspekcyjne, wewnętrzne, psychiczne, czyli niektóre pytania o opinie. Przykładowo mogą to być następujące pytania:

A) *W którym roku się P. urodził?* Poszukiwana informacja pokrywa się z treścią pytania. Jest to pytanie bezpośrednie, gdyż wiek nie jest tu traktowany jako wskaźnik innego zjawiska. W myśl tej koncepcji jest to pytanie relacyjne, gdyż respondent musi jedynie podać zgodną z prawdą informację.

B) *Jakie uczucia budzi w P. osoba Papieża?* Z podanej proszę listy wybrać nie więcej niż trzy określenia.

1. poczucie bezpieczeństwa,
2. podziw,
3. obojętność,
4. wdzięczność,
5. niepokój,
6. szacunek,
7. radość,
8. irytację,
9. miłość,
10. spokój,
11. obcość,
12. wzruszenie,
13. niechęć,
14. zaufanie.

Jeśli badacz nie zamierzał wnioskować na podstawie odpowiedzi na to pytanie o postawie badanych wobec Papieża, jest to pytanie bezpośrednie. Jest to także pytanie relacyjne, gdyż respondent ma nam zdać sprawę z uczuć, jakie wywołało konkretne wydarzenie.

Innym przykładem może być pytanie: *Ilu masz bliskich przyjaciół?* – jest to pytanie relacyjne dotyczące faktów ekstraspekcyjnych, ale w subiektywnym ujęciu badanego.

Ad 3). Pytania bezpośrednie symulacyjne to takie pytania, w których też nie przeprowadza się wnioskowania wskaźnikowego. Są kategorią pytań wewnętrznie zróżnicowaną. Należą do niej klasyczne pytania o opinie. Mają one

wywoływać reakcję, która byłaby reprezentatywna także dla sytuacji poza wywiadem.

Dla przykładu: **Jakby P. ocenił działalność rządu premiera J. Buzka?**

1. *bardzo dobrze,*
2. *raczej dobrze,*
3. *raczej źle,*
4. *bardzo źle,*
5. *trudno powiedzieć.*

Jest to pytanie bezpośrednie, ponieważ badacz nie chce się dowiedzieć niczego więcej ponadto co jest zawarte w pytaniu. Zakłada się tutaj, że pytanie jest bodźcem przywołującym trwałą opinię respondenta - jeśli np. oceni on rząd bardzo źle, to w innych sytuacjach życiowych będzie prezentował taką samą opinię.

Do kategorii pytań bezpośrednich symulacyjnych należą również pytania hipotetyczne i projekcyjne.

Na przykład: **Gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory do sejmu i Senatu, to na kandydatów której partii by P. głosował:**

1. *Akcja Wyborcza „Solidarność”*
2. *Polskie Stronnictwo Ludowe*
3. *Ruch Odbudowy Polski*
4. *Sojusz Lewicy Demokratycznej*
5. *Unia Pracy*
6. *Unia Wolności*
7. *Inna partia lub organizacja*
8. *Trudno powiedzieć*
9. *Nie wziął?/a/ bym udziału w wyborach.*

Informacja poszukiwana kryjąca się za tym pytaniem dotyczy obecnego poparcia dla poszczególnych partii politycznych, ale nie jest wskaźnikiem dla innego zjawiska. Jest to więc pytanie bezpośrednie. Jest to pytanie symulacyjne, gdyż w innych sytuacjach życiowych respondent powinien również wyrażać poparcie dla tej partii.

Do tej samej kategorii należą niektóre pytania projekcyjne - poszukiwana informacja zawsze dotyczy opinii respondenta, zaś treść pytania dotyczy innych osób. W pytaniach tych zakłada się, że wystąpi rzutowanie własnych opinii, przekonań na postępowanie, opinie innych osób, z którymi respondent się identyfikuje.

Na przykład: ***Czy koledzy z P. zespołu darzą szacunkiem kierownika, czy też nie?***

Na podstawie odpowiedzi na to pytanie wnioskujemy, że osoba odpowiadająca w wywiadzie, iż inni darzą szacunkiem swojego kierownika, także darzy go szacunkiem.

Ad 4). Pytania pośrednie relacyjne. W pytaniach tych wykorzystywane jest rozumowanie wskaźnikowe. Na przykład, odpowiedzi na pytanie o posiadane dobra trwałego użytku traktuje się jako wskaźnik poziomu zamożności. W odpowiedzi na to pytanie respondent relacjonuje nam pewien stan rzeczy występujący w jego życiu.

Ad 5). Pytania pośrednie symulacyjne. Również w przypadku tych pytań wykorzystywane jest rozumowanie wskaźnikowe. Na przykład, jako zaufanie do różnych instytucji można traktować odpowiedź na następujące pytanie hipotetyczne:

Do kogo zwróciłby się P. o pomoc w przypadku poważnych problemów życiowych. Z podanej listy proszę wybrać nie więcej niż dwie możliwości.

Czy byłaby to osoba:

- z najbliższej rodziny,
- z kręgu znajomych, przyjaciół,
- z pracy,
- z P. parafii,
- z partii politycznej, z którą P. sympatyzuje,
- ktoś inny, kto?

Pytanie to ma być bodźcem uruchamiającym reakcję podobną do reakcji respondenta w sytuacjach innych niż wywiad.

*

W zakończeniu pragniemy podkreślić, iż proponowany przez J. Lutyńskiego podział odnosi się do pytań jako narzędzi badawczych, a nie pytań w kwestionariuszu, rozpatrywanych w oderwaniu od potrzeb informacyjnych badacza, czyli informacji poszukiwanej. Próbując zaklasyfikować pytania według tego podziału, zawsze należy zrekonstruować model pytania jako narzędzia badawczego. Choć jest to często zadanie trudne, a przede wszystkim czasochłonne, „wymusza” niejako na badaczu systematyczne przemyślenia dotyczące pytań stosowanych w badaniach. Racjonalizuje sposób postępowania badacza.

BIBLIOGRAFIA

- Ajdukiewicz K., [1965]: *Logika pragmatyczna*. PWN, Warszawa.
- Boczkowski A., [1972]: *Pytania pośrednie i projekcyjne w wywiadzie kwestionariuszowym*. /w:/ Z metodologii i metodyki socjologicznych badań terenowych. IFiS PAN, Warszawa.
- Gostkowski Z., [1961]: *Z zagadnień socjologii wywiadu*. „Studia Socjologiczne” nr 2.
- Koniarek J., [1972]: *Analiza logiczna pytań kwestionariuszowych a zagadnienia ich poprawnego formułowania i interpretacji odpowiedzi*. /w:/ Analizy i próby technik badawczych w socjologii, T.IV, Ossolineum, Wrocław - Warszawa
- Lutyński J., [1972]: *Analiza procesu otrzymywania informacji w badaniach z zastosowaniem wywiadu kwestionariuszowego*. /w:/ Analizy i próby technik badawczych w socjologii, T.IV.
- Lutyński J., [1978]: *Koncepcje pytania kwestionariuszowego, ich zastosowanie w badaniach, konsekwencje i możliwości*. „Przegląd Socjologiczny”, T.XXX, Ossolineum, Wrocław.
- Lutyński J., [1979]: *Pytanie jako narzędzie w surveyowych badaniach socjologicznych*. „Studia Socjologiczne” nr 2.
- Nowak S., [1985]: *Metodologia badań Społecznych*, PWN, Warszawa.
- Sztabiński P., [1975]: *Próba weryfikacji wiarygodności odpowiedzi na pytania wieloalternatywne*. /w:/ Analizy i próby technik badawczych w socjologii, T.V.

Anna Kubiak, Ilona Przybyłowska
Institute of Sociology, University of Lodz

JAN LUTYNSKI'S PRAGMATIC METHODOLOGY –
PROPOSALS OF CLASSIFICATION OF QUESTIONNAIRE QUESTIONS

S u m m a r y

The article contains an original proposal of the classification of questionnaire questions as research tools worked out by Jan Lutynski. This classification consists of five categories of questions. They are: 1) minimalistic questions; 2) non-minimalistic direct relational questions; 3) non-minimalistic direct simulation questions; 4) non-minimalistic indirect relational questions; 5) non-minimalistic indirect simulation questions.

The classification was presented in the context of J. Lutynski's theoretical deliberations published earlier and concerning different conceptions of the questionnaire question (i.e. test, traditional informational, index and expanded informational conceptions).